

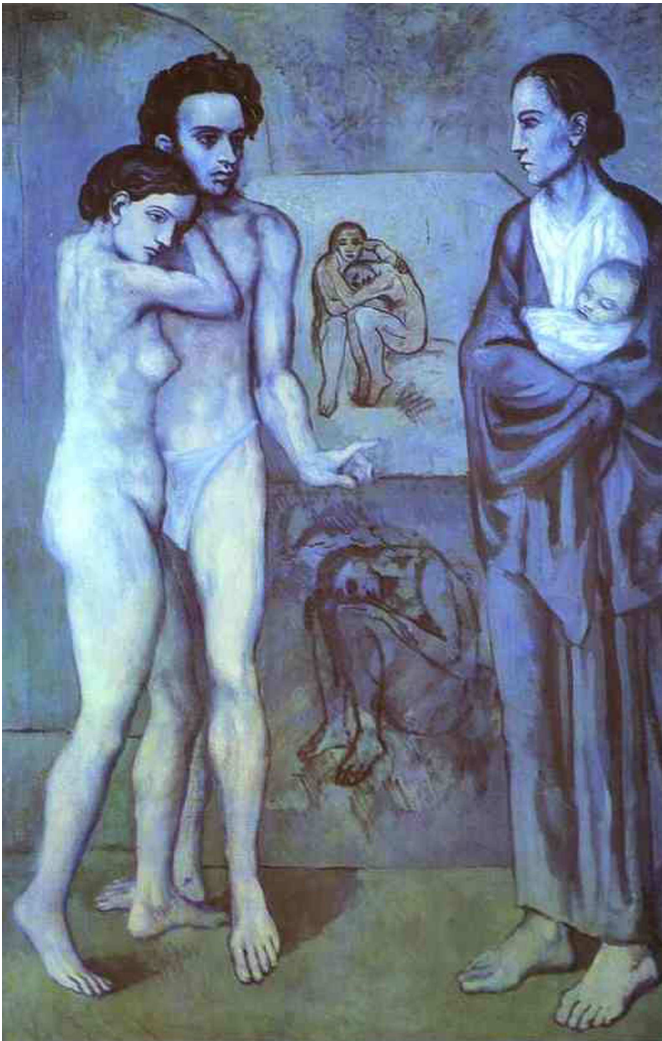
LEVEN ZONDER GODEN

Roger Scruton in gesprek met Gudrun de Geyter

In de rijpe opera's van Wagner heeft onze beschaving voor de laatste maal uitdrukking gegeven aan haar idee van heroïek, in de vorm van muziek die uit alle macht poogt deze idee te bekrachtigen, en omdat de componist Wagner een groot genie was, is al wat hij in zijn rijpe idioom heeft gecomponeerd oprecht van toon en is elke noot volstrekt juist en tegelijk volkomen verrassend.

ROGER SCRUTON

Het proces Richard Wagner, Nexus 19

PABLO PICASSO. Het leven, 1903

Mensen van vandaag zijn zich bewust van het feit dat zij leven in een onttoverde wereld, een wereld waaruit de goden zijn verdwenen. Zij zijn zich ook bewust van het feit dat hun aanwezigheid in deze wereld een probleem is: zij bevinden zich in deze wereld immers niet eenvoudigweg zoals voorwerpen of zelfs niet zoals de dieren; zij hebben een verantwoordelijkheid ten aanzien van hun eigen leven, zij hebben ambities voor zichzelf en voor elkaar en zij zitten opgezaagd met een erfenis van schuld en angst en hebben een grote behoefte om zich hiervan te genezen door middel van liefde.

De meeste mensen zullen toegeven dat het zeer moeilijk is een leven te leiden waarbij zij een andere persoon

volkomen en totaal kunnen liefhebben. Het belang van Wagner voor ons is dat hij personages toont in een mythische omgeving waarbij zij zelf de instrumenten van hun eigen verlossing zijn: zij zelf komen in het reïne met deze geërfde schuld die zij overwinnen door liefde en verzaking; zij zelf komen tot de vaststelling dat, zelfs al zijn de goden dood of verdwenen, zij in zichzelf voldoende morele middelen kunnen opbrengen om hun leven betekenisvol en de moeite waard te maken door dit gebaar van verzaking en door aanvaarding van de dood. En dat is iets waartoe de meesten van ons in het dagelijkse leven niet in staat zijn omdat wij slechts gewone, zwakke mensen zijn.

Maar Wagner presenteert dan deze buitengewone licht abstracte maar niettemin schitterend georchestreerde helden die ons de mogelijkheden tonen en ik denk dat de mensen, vooral in onze tijd, grote behoefte hebben aan deze voorbeelden, om deze voorbeelden als het ware in het echt te beleven op het toneel; het geeft ons het gevoel dat ons leven minder triviaal is. Wagner slaagt daar voor een deel in door zijn muzikale gaven; hij is in staat gebleken een muzikale taal te ontwikkelen die sommige van deze abstracte personages met betekenis vult en hen in verbinding brengt met de dagelijkse gevoelens die wij als publiek ondervinden zodat wij automatisch verleid worden om met hen te sympathiseren niettegenstaande zij door hun mythische afstand mijlenver van ons verwijderd zijn.

De urgentie van de muziek en de wijze waarop alle psychische krachten in de muziek gebundeld worden, geeft ons een inzicht in deze buitengewone mythische drama's en stelt ons in staat een soort catharsis te beleven, geen catharsis van medelijden en angst, maar een catharsis die ons bevrijdt van ons gevoel ten aanzien van onze eigen zwakheden en tekortkomingen door ons voor te houden: "Ja, dat had ik ook gekund".

De mens is zijn eigen verlosser en het is belangrijk om in te zien waarom dat zo is. Het zou eenvoudig zijn om, zoals de dieren, gewoon onze zin te doen en het streven om waardiger als de natuur te leven, op te geven. We doen dat niet omdat we behoefte hebben aan het gevoel dat ons leven betekenisvol is, wij hebben immers een perspectief op het leven vanaf onze geboorte tot aan onze dood. Wij zien onszelf in deze wereld als pelgrims die evolueren naar een zekere realisatie van onze eigen identiteit. Als we deze visie van onszelf missen dan gaat alles er slecht en troosteloos uitzien, dan beginnen we mekaar te haten en verbitterd te lijf te gaan,

hetgeen resulteert in zulke zaken als de drugscultuur bij de jongeren of de popscène waar mensen in een soort waanzinnige trance zichzelf proberen te verliezen en dat heeft helemaal niets met geluk te maken.

En dus is mijn stelling dat we deze visie, waarbij wij onszelf boven de natuur verheffen, nodig hebben. Daarmee gepaard gaat de last van de schuld en ook het verlangen om elkaar te zien als beminnelijk, als de moeite waard. Dat is vooral waar in liefdesrelaties tussen man en vrouw, tussen ouder en kind enz. Wagner zag dat heel duidelijk. Hij was één van de weinige moderne kunstenaars die echt wilde ontdekken wat wij betekenen zonder de goden en hij doet dat op een schitterende manier door de goden zelf op het toneel voor te stellen als afhankelijk van ons. De goden in *Götterdämmerung* gaan ten onder omdat wij hun lot als het ware in onszelf hebben opgenomen.

Wotans onrustige bezorgdheid doorheen heel de Ring is het om zijn eigen vrijheid te bereiken door middel van de vrijheid die menselijke wezens bezitten om elkaar lief te hebben en om te verzaken aan deze liefde voor elkaar.

De vraag naar de legitimiteit van de samenleving is zeer relevant voor een goed begrip van Wagner. De enige poging om iets van een samenleving voor te stellen in de Ring zijn de koorpartijen in *Götterdämmerung* waar een nogal wild koor van primitieve krijgers opgeroepen wordt om zaken als huwelijk en dood te begeleiden. Wat Wagner doet in de Ring en ook in *Tristan* is de netelige kwestie behandelen van de eenzaamheid die individuen onvermijdelijk voelen in een moderne samenleving waaruit de goden zich hebben teruggetrokken. Tenslotte waren de goden er als het cement van die samenleving. Maar tegelijkertijd erkent Wagner dat wij ook sociale wezens zijn en hij tracht een andere visie te leveren van wat het leven in de samenleving is of zou kunnen zijn, zelfs voor één enkel individu. Dat doet hij in *Die Meistersinger von Nürnberg* en in *Parsifal* en ik denk dat *Die Meistersinger* één van de grote politieke drama's is van de vorige eeuw. Het was een poging om aan de hand van Hans Sachs en Walther von Stolzing, twee verschillende manieren te tonen waarop individuen hun plaats in de gemeenschap kunnen vinden en door hun eenzaamheid en door hun daden - in het geval van Sachs zijn daad van verzaking - erin slagen hun deelname aan de gemeenschap rondom hen te vernieuwen. Dit is wat Wagner hoopte en wat volgens mij alle fatsoenlijke moderne mensen moeten hopen nl. dat door dit gebaar van zelfverlossing men de energie teruggeeft aan de omringende samenleving, deze aldus meehelpt zichzelf te regenereren.

Leven met schuld en schaamte

Er zijn twee soorten van schuld. Er is de schuld die men voelt ten aanzien van anderen wanneer men iets onbehoorlijks heeft gedaan. Er is de meer complexe schuld die Schopenhauer "*die Schuld des Daseins selbst*" noemde en voortkomt van gewoon tot de samenleving te behoren, van geboren te worden in een toestand van afhankelijkheid. Als zelfbewuste wezens leven wij niet niet van ogenblik tot ogenblik zoals de dieren. Bovendien kijken wij naar onszelf van buitenaf zoals ook de anderen ons zien. Wij ondergaan constant opwellingen van schaamte en aarzeling. Wij erkennen de moeilijkheid om ons leven te moeten onderhandelen met anderen, wij zijn ons voortdurend aan het verontschuldigen.

Dit alles maakt integraal deel uit van het soort wezen dat de mens is. Geen enkele religieuze of psychologische verklaring kan dit alles wegens zijn doordringendheid vatten. Maar deze realiteit bestaat en van zodra je iemand ontmoet die leeft zonder schuld en schaamte dan vind je die persoon weerzinwekkend. Je weet dat het enig mogelijke object van liefde ook iemand is die schuldigheid kan voelen. Deze emoties zijn diep met elkaar verbonden en we moeten ons leven alshetware daar doorheen ploegen, onszelf ervan bevrijden als wij een fatsoenlijk leven willen leiden.

Eén van de grote vergissingen van onze tijd die medeverantwoordelijk is voor de meeste crisissen van de moderne en postmoderne samenleving is de poging om ons te bevrijden van schuld, een poging die in de zestiger en zeventiger jaren opgang maakte in de vorm van seksuele bevrijding, de drugscultuur, de popscène enz. Maar je kan de samenleving niet in een sociaal contract gieten. Een reële samenleving is niet gebaseerd op contracten maar op dieperliggende zaken. Er is geen contract tussen een moeder en haar kind. Er zou er geen kunnen bestaan. Ook tussen een echtpaar is er geen feitelijk contract, er is alleen de gelofte en één van de redenen waarom huwelijken zo vaak schipbreuk lijden is precies omdat mensen het in een contract willen gieten en deze contractualisering van de samenleving is in mijn opinie een poging om aan de schuld te ontsnappen en de straf hiervoor is het verlies van de liefde.

Wotan is niet bedoeld als een modelvoorbeeld in de Ring. Wotan tracht zijn eigen schuld te ontvluchten en terwijl hij dat doet verliest hij zijn vermogen om lief te hebben en enkel door dat vermogen weer te vinden in de personages van Brünnhilde en Siegfried kan hij zijn eigen vrijheid bereiken maar terwijl hij dit doet verwerft hij het bewustzijn van zijn eigen schuld en het verlangen naar het einde. Zo is de moraal van De Ring absoluut van toepassing op de crisis die de Europese samenleving vandaag doormaakt.

© WAGNER IN HET GEDING
VRT RADIO 3, november 1997
Transcriptie & vertaling: Jos Hermans